

ŞİRKETLERİN TEMEL FİNANSAL VERİLERİNDE HELAL STANDARTLARA İHTİYACIN NİTEL ARAŞTIRMA YÖNTEMİ İLE İNCELENMESİ^a

Ahmet TAHİROĞLU^b

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Türkiye

İbrahim Güran YUMUŞAK^c

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Türkiye

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru: 19 Ocak 2024

Kabul: 10 Şubat 2024

JEL Sınıflandırma:

M40

M42

M49

Anahtar Kavramlar:

Finansal tablolar, Helal standartları, Bilanço, Gelir tablosu, muhasebe, Helal

ÖZ

Bu çalışmanın konusu; şirketlerin temel finansal verilerinde (bilanço ve gelir tablosu) helallik ile ilgili bir denetime ve ayırtırmaya olan ihtiyacın araştırılmasıdır. Çalışmamız, “Finansal Tabloların Helal Standartları Açısından Derecelendirmeye ve Denetime Uygunluğunun Araştırılması ve Öneriler” başlıklı doktora tezinden türetilmiştir. Çalışmada ihtiyaç analizi bağlamında derinlemesine mülakat nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırma kapsamında konu ile alakalı alanlarda uzman olan kişiler hedef kitle olarak seçilerek toplamda 17 kişi ile derinlemesine mülakat yapılmıştır. Akademisyen, katılım bankası yöneticileri, mali müşavirler, hukukçu, iş insanı derneği yöneticisi, ilişkili kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan uzmanlar olmak üzere kadar geniş bir katılımcı kitlesine ulaşılmıştır. Araştırmada tüm sektörleri kapsayacak şekilde finansal verilerde helal standartların oluşturulması ve uygulanmasına ihtiyaç olduğu, bu tip bir uygulama ve denetimin bağımsız denetçiler tarafından yapılması gerektiği, helal standartlar ile ilgili yapılacak uygulamaların bu konuda hassasiyeti olan kişi ve kurumların tercihlerini belirlemede kolaylık sağlayacağı öne çıkan tespitlerdir.

<https://doi.org/tr/10.54863/jief.1422785>

^a Makale, “Finansal Tabloların Helal Standartları Açısından Derecelendirmeye ve Denetime Uygunluğunun Araştırılması ve Öneriler” başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

^b **Sorumlu Yazar:** Dr., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi E-posta: ahmettahiroglu61@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-2470-1787>

^c Prof. Dr., İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi E-posta: ibrahim.yumusak@izu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-1655-9872>

Kaynak göster: Tahiroglu, A. ve Yumusak, İ.G (2024). Şirketlerin Temel Finansal Verilerinde Helal Standartlara İhtiyacın Nitel Araştırma Yöntemi ile İncelenmesi. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi*, 10(2), 105-140, <https://doi.org/tr/10.54863/jief.1422785>.

© IZU Uluslararası İslam Ekonomi ve Finansı Araştırma ve Uygulama Merkezi.

EXAMINING THE NEED FOR HALAL STANDARDS IN FINANCIAL DATA OF COMPANIES USING QUALITATIVE RESEARCH METHOD^aAhmet TAHİROĞLU^b*İstanbul Sabahattin Zaim University, Türkiye*İbrahim Güran YUMUŞAK^c*İstanbul Sabahattin Zaim University, Türkiye***ARTICLE INFO****Article history:**

Received: January 19, 2024

Accepted: February 10, 2024

JEL Classification:

M40

M42

M49

Keywords:

Financial Statements,

Halal Standards,

Balance Sheet,

Income Statement,

Accounting,

Halal

ABSTRACT

The subject of this study is to investigate the need for an audit and separation of companies' basic financial data (balance sheet and income statement) regarding halalness. Our study is derived from the PhD thesis titled "A Research On Suitability Of Financial Statements To Rating And Auditing For Compliance To Halal Standards And Some Proposals". In the study, in-depth interview qualitative research method was used in the context of need analysis. Within the scope of the research, experts in relevant fields were selected as the target audience and in-depth interviews were conducted with a total of 17 people. A wide range of participants were reached including academicians, participation bank managers, financial advisors, lawyers, business association managers and expert working in related public institutions and organizations. The prominent findings of the research are that there is a need to establish and implement halal standards in financial data to cover all sectors, that such an application and audit should be carried out by independent auditors, and that the practices regarding halal standards will make it easier to determine the preferences of individuals and institutions that are sensitive on this issue.

<https://doi.org.tr/10.54863/jief.1422785>

^a The article is derived from his doctoral dissertation titled "Investigation of the Compliance of Financial Statements to Rating and Auditing in terms of Halal Standards and Suggestions".

^b **Corresponding Author:** Dr., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, E-mail: ahmettahiroglu61@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-2470-1787>

^c Prof. Dr., İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, E-mail: ibrahim.yumusak@izu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-1655-9872>

To cite this article: Tahiroglu, A and Yumusak, İ.G.,(2024). Examining The Need For Halal Standards In Financial Data Of Companies Using Qualitative Research Method. *Journal of Islamic Economics and Finance*, 10(1), 105-140, <https://doi.org.tr/10.54863/jief.1422785>.

© IZU International Research Center for Islamic Economics and Finance.

GİRİŞ

Ticari faaliyetleri etkileyen ve şekillendiren çok sayıda olgu vardır. Kar elde etmek, büyümek, varlığını devam ettirmek, topluma fayda sağlamak bunlardan başlıcalarıdır. Topluma fayda sağlamak ya da sosyal fayda başlığı altında, faaliyet gösterilen toplumun inanç, gelenek ve görenek gibi önemseydiği hususlara uyumlu hareket etmek işletmelerin dikkate aldığı hususların başında gelmektedir. İnsanların finans ve ekonomiye dair işlemlerdeki tercihlerini sağlıklı bir şekilde yapabilmeleri için muhatap olacakları şirket ve kurumların işleyişine dair fikir sahibi olma istekleri tabiidir. Dini hassasiyetler, insanların finans ve ekonomiye ilişkin tercihlerinde önemli yer tutmaktadır. Bu tip hassasiyetlere en çarpıcı örnekler olarak alkol satılan işletmeden alkol dışında bir ürün almama eğilimi yahut faizli bankadan fon kullanmama eğilimleri gösterilebilir. Elbette bu hassasiyetleri çevreyi zarar verme, çocuk işçi çalıştırma, fosil yakıt kullanma, savaş sanayine destek olma gibi farklı başlıklarda çeşitlendirmek mümkündür. Ancak çalışmamızı Türkiye özelinde ve helallik konusu ile ilgili hassasiyetler bağlamında sınırlandırmayı uygun gördük. Türkiye’de ticari manada helal standardı sadece finans (bankacılık, sigorta), gıda ve turizm firmalarına yönelik olarak, sınırlı şekilde uygulanmaktadır. Oysa helal ölçüsü sadece bu üç sektörün mal ve hizmetleri ile sınırlı değildir. Helallik prensibinin şirketlerin kuruluş aşamasından başlanarak işe alım, sipariş sözleşmeleri, yabancı kaynak temini, reklam-tanıtım faaliyetleri gibi tüm faaliyetlerinde tatbik edilmesi gerekir. Tüm faaliyetlerin finansal boyutunu göstermesi açısından özellikle finansal verilerde helal standartların tatbik edilmesinin kritik olduğu açıktır. Çalışmamızın genel kapsamı da firmaların finansal verileri ile ilgili helallik konusunda bir çalışma ve ayrıştırmanın gerekliliğine ilişkin ihtiyacın araştırılmasıdır. Çalışmanın amacı; Türkiye’de faaliyet gösteren “finansal kuruluş” kapsamı dışında kalan şirketlerin finansal verilerinde helallik ile ilgili bir çalışma ve ayrıştırmaya olan ihtiyacın araştırılmasıdır. Finansal verilerden kasıt, temel finansal tablolar olan bilanço ve gelir tablosudur. Şirketlere yatırım yapmak, şirkette çalışmak, şirkete kredi vermek yahut ortak iş yapmak isteyen; bu işleri yaparken İslam iktisadına ilişkin prensiplerin dışına çıkmamayı amaç edinen kişi, kurum ve kuruluşlara sağlıklı bir değerlendirme imkânı kazandırmak nihai amaç olarak belirlenmiştir. Derinlemesine mülakat soruları mevcut finansal tabloların helallik prensiplerinin uygulanmasına yönelik beklentileri

karşılıklı karşılamadığının tespiti, bu konuda yeni çalışmalara olan ihtiyacın tespiti, reel sektör ihtiyaçlarına uygun şekilde yeni çalışmalarda yer verilmesi gereken hususların belirlenmesi, konunun hukuki boyutlarının anlaşılabilmesi ve uygulamaya yönelik görüşlerin alınması gibi hususlara açıklık getirecek şekilde oluşturulmuştur. Katılım bankacılığı, tekâfül sigortacılığı gibi finans sektörü çatısı altında standartlara bağlanmış bazı uygulamalar dışında tüm sektörleri kapsayacak bir helal standartlar bulunmamaktadır. Tüm sektörler için helal standartlara dair ihtiyacın analizi bağlamında derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. Konu ile ilgili alakaları ve teknik birikimleri nedeniyle katılım bankası yöneticileri, mali müşavirler, rating kuruluşu yöneticileri, portföy yönetim şirketi yetkilileri, avukat, akademisyen ve iş insanları derneği yetkilileri ile mülakatlar yapılmıştır. Mülakatların bir kısmı yüz yüze yapılmış olmakla birlikte ilgili dönemde yaşanan koronavirüs salgını nedeniyle bazı katılımcılar ile internet tabanlı platformlar üzerinden karşılıklı, birkaç tanesi ile de yazılı olarak yapılmıştır. Konunun muhasebe temelli olması nedeniyle mali müşavirlik alanında çalışan kişilerle daha detaylı ve uzun görüşmeler yapılmıştır. Muhataplara, 3-4 tanesi uzmanlık alanlarına göre farklılaştırılmış olmakla birlikte 9-14 arasında değişen önceden hazırlanmış sorular yöneltilmiş, görüşmenin seyrine göre yan sorular yöneltilmiştir. Bu yönüyle yarı yapılandırılmış mülakat tekniğinin uygulandığı söylenebilir. Temel finansal tablolarda helallikle alakalı bir çalışma ve ayrıştırmanın sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi için finansal tabloların bizzat kendisinin şeffaf ve güvenilir olması icap eder. Bilen ve Şahan'ın "Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutunun Parasal (Sabit) Oran ve Hareketli Ortalamalar Yöntemi ile Ölçülmesi" başlıklı makalesinde 2021 yılı verilerine göre hesapladıkları GSYİH içerisinde kayıt dışılık oranı %20.84 (Hareketli Ortalamalar Yöntemi)'tür (Şahan & Bilen, 2023). Türkiye ekonomisindeki kayıt dışılık oranının yüksek olması çalışmanın en önemli kısıtı olarak öne çıkmaktadır. Çalışmanın diğer bir kısıtı ise finansal verilerin tanzim edilmesinde gerekli şeffaflığın gösterilmemesi ve detay bilgi paylaşımında isteksizliktir. Başka bir kısıt ise, finansal tablolarda helallik kapsamında bir ayrıştırma yapabilmek için firmaların faaliyet konularına göre farklı uzman denetmenlere ve sektörlerle göre farklılık arz eden ürünlerin içeriği ile ilgili şüpheleri gidermek için detaylı inceleme yapacak laboratuvar ve analiz merkezlerine ihtiyaç duyulmasıdır. Ayrıştırma önerileri çerçevesinde

denetim ve raporlama yapabilecek kurumsallaşmış yapıların bulunmaması da aynı kapsamda değerlendirilmesi gereken bir kısıt olarak öne çıkmaktadır.

TEMEL FİNANSAL TABLOLARDAN HELAL STANDARTLARINA İHTİYACIN ANALİZİ VE TEKNİK OLARAK UYGULANABİLİRLİĞİ

Sözlükte mastar olarak “caiz, mübah ve serbest olmak, ruhsat vermek, Harem’den veya ihramdan çıkmak gibi manalara gelen helal kelimesi isim olarak haramın karşılığıdır. Dini literatürde mükellefin yapıp yapmamakta özgür bırakıldığı davranışları ifade eder (Demirci, TDV İslam Ansiklopedisi, 2021). Bir mal, hizmet veya işlemin helal olup olmadığının değerlendirilmesi esasen tafsilatlı fıkıh bilgisi ve farklı yetkinliklere sahip olmayı gerektiren, mesuliyeti yüksek bir iştir. Maide Suresi’nin 87. ayetinde Allah’ın helal kıldığı şeyleri haram kılmanın “sınırı aşmak” olarak ifade edilmesi (elbette tersi için de benzer durum düşünülebilir) bu tip hususlarda sorumluluğun ne denli yüksek olduğunu göstermesi bağlamında dikkate değerdir. Çalışmamızda “helal” kelimesinin fıkhi bir hüküm belirtmek bağlamında değil, kelimenin bilinirliğinden yola çıkarak “tayyib” kelimesinin yerine kullanımı tercih edilmiştir. Tayyib, temiz ve yararlı olduğundan dolayı insan fitratına uygun gelen, aklın ve dinin benimsediği şeyler ile ilgili kullanılan bir Kur’an tabiridir. Kötü, pis, iğrenç ve çirkin şey manasında kullanılan “habis” kelimesinin tersi olarak düşünülebilir (Yerinde, 2021). Finansal tablolarda helal standartlardan kasıt, üzerinde ihtilaf bulunan, tartışmaya açık başlıklardan ziyade üzerinde genel bir mutabakat bulunan temel İslami ilkelere uyumdur. Finansal tablolarda helal standartlarının belirlenmesi, uygulanması, denetlenmesi ve derecelendirilmesi konuları ile ilgili olarak ihtiyaç analizi bağlamında derinlemesine mülakat yöntemi kullanılmıştır. Araştırmalarda temel finansal tablolarda helal standartları uygulamasına ihtiyacın bulunup bulunmadığı konusu başta olmak üzere, standartların teknik olarak uygulanabilirliği, denetimi, faydasına dair soruların yanıtları alınmıştır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Finansal tablolarda helal standartlarına ihtiyacın araştırılması ana amaç olmakla birlikte standartların oluşturulması, uygulanması, denetlenmesi,

derecelendirilmesi, konunun hukuki boyutuna dair uzman görüşlerinin alınması bağlamında derinlemesine mülakat yöntemi kullanılmıştır. Konu ile ilgili katılım finans alanında yapılan sınırlı çalışmalar dışında uygulamaya dönük çalışma bulunmaması nedeniyle konu ile ilgili teorik çerçeveyi oluşturmak, teknik olarak uygulanabilirliğini değerlendirmek, hukuki yansımaları ile ilgili bilgi almak, akademik alandaki görüşleri almak, katılım finansı ve reel sektör temsilcilerinin konuya bakışları hakkında fikir edinmek gibi maksatlarla derinlemesine mülakat yöntemine ihtiyaç duyulmuştur. Bu minvalde katılım bankası yöneticileri, mali müşavirler, rating kuruluşu yöneticileri, portföy yönetim şirketi yetkilileri, avukat, akademisyen ve iş insanları derneği yetkilileri ile mülakatlar yapılmıştır. Mülakatların bir kısmı yüz yüze yapılmış olmakla birlikte koronavirüs salgını nedeniyle bazı katılımcılar ile internet tabanlı platformlar üzerinden karşılıklı, birkaç tanesi ile de yazılı olarak yapılmıştır. Konunun muhasebe temelli olması nedeniyle mali müşavirlik alanında çalışan kişilerle daha detaylı ve uzun görüşmeler yapılmıştır. Muhataplara, 3-4 tanesi uzmanlık alanlarına göre farklılaştırılmış olmakla birlikte 9-14 arasında değişen önceden hazırlanmış sorular yöneltilmiş, görüşmenin seyrine göre yan sorular yöneltilmiştir. Konu ile ilgili güncelde, özellikle reel sektör bağlamında uygulama örneği bulunmadığından muhataplarla yapılan görüşmelerde verilen yanıtlar ağırlıkta kişisel görüş, deneyim ve kanaatleri ihtiva etmektedir. Muhatapların bir bölümünün kamu çalışanı olması ve görüşlerinin kurumsal bağlayıcılık teşkil edebilme durumu, bazı muhatapların isim ve kurumsal kimliklerinin saklı tutulması şartı ile soruları yanıtlamış olması dikkate alınarak mülakat yapılan kişilerin isimleri ve çalıştıkları kurum gizli tutulmuştur. Bu bilgiler, çalışmanın türetildiği “Finansal Tabloların Helal Standartları Açısından Derecelendirmeye ve Denetime Uygunluğunun Araştırılması ve Öneriler” doktora tezi jürisi ile paylaşılmıştır.

Derinlemesine Mülakat Soru Ve Yanıtları

Derinlemesine mülakat soru ve yanıtları değerlendirmeyi kolaylaştırmak adına tarafımızca tablolar halinde sınıflandırılmıştır. İlgili tabloların birinci sütunlarında mülakat yapılan 17 katılımcının çalıştıkları sektör ve pozisyonlarına dair özet tanımlamalar yapılmış, her katılımcıya “K:1, K:2” şeklinde numaralar verilmiştir. İkinci sütunlarda ise verilen yanıtlar özetlenmiştir. Katılımcılar, çalışmanın konusuna dair fikri olabilecek

kişilerden seçilmiş olmakla birlikte bazı sorular katılımcının uzmanlık alanı gözetilerek farklılaştırılmış yahut hiç sorulmamıştır. Tablolarda bu tip sorulara ilişkin açıklamalara, cevaplar kısmında yer verilmiştir. Ortak sorular (6.2.1.) ve farklılaştırılmış sorular (6.2.2.) ayrı bölümlerde detaylandırılmıştır. Farklılaştırılmış sorular ayrıca uzmanlık alanı ve konu başlığı dikkate alınarak alt gruplamaya tabi tutulmuştur.

- Ortak Sorular

Çalışma konusuna dair görüş alınmak istenen ana başlıklar “ortak sorular” olarak tüm katılımcılara yöneltilmiştir. Teknik ya da uzmanlık alanına göre farklılaştırılmış sorular, konunun ilgili boyutuna hâkim olmadığı değerlendirilen katılımcılara yöneltilmemiştir. İkinci bir teknik olarak ortak soruların bir kısmı katılımcının uzmanlık alanına göre farklılaştırılarak yahut tamamen değiştirilerek katılımcıya yöneltilmiştir. Katılımcının mülakat için ayırabildiği süreye, konu ile ilgisine, görüş verme istek ve arzusuna göre soru sayı ve çeşitliliği farklılaşmıştır. Katılımcıların çoğunun yanıtladığı 13 ortak soru bulunmaktadır.

1. Ticari faaliyetlerde helal - haram ayrımı yapılması gerekir mi?

Katılımcının Çalıştığı Kurum / Pozisyonu	Cevaplar
K:1 Banka - Üst Düzey Yönetici	Kesinlikle gerekir. Çok doğru bir ayrımdır. İslami finansın temelinde bu ayrım vardır.
K: 2 Banka - Orta Düzey Yönetici	Gerek çalıştığım sektör (Katılım Bankacılığı), gerek çalıştığım kurum, gerekse şahsi kanaatim helal haram ayrımını gözetmeyi gerektiriyor.
K: 3 Banka - Orta Düzey Yönetici	Gerekir.
K : 4 Banka - Alt Düzey Yönetici	Bir Müslüman için böyle bir ayrımın yapılması inancını yaşamasında kolaylık sağlayacaktır ve şahsi kanaatim gerekli olduğu şeklindedir
K : 5 Menkul Değerler-Uzman	Evet, bu durum (İslami hassasiyeti olan) hem tüketiciler için hem de yatırımcılar ve kreditorler için elzemdir.

K : 6 Portföy Yönetim Şirketi- Üst Düzey Yönetici	Yapılması gerekir. Biz de buna dikkat eden bir kurumuz, daha doğrusu temel prensiplerimizden birisi bu.
K : 7 Mali Müşavirlik Şirketi - Orta Düzey Yönetici	Kesinlikle gerekir.
K : 8 Mali Müşavirlik Şirketi - Firma Sahibi	Helal ve haram o kadar birbirine karıştı ki ayırmak oldukça zor. Böyle bir çabaya gerek olmadığını düşünüyorum.
K : 9 Muhasebe Denetim Standartları Yapan Kamu Kurumu - Uzman	Sadece ticari faaliyetlerde değil, Müslüman toplumların her türlü faaliyetinde helal - haram ayrımı yapılması gerektiği kanaatindeyim.
K : 10 Uluslararası Derecelendirme Kuruluşu - Üst Düzey Yönetici	Kesinlikle gerekir. Yapılması da mümkündür.
K : 11 Uluslararası Derecelendirme Kuruluşu - Üst Düzey Yönetici	Ticari faaliyetlerin paydaşlarının veya yatırımcılarının bu yönde tercihleri ve hassasiyetleri olabileceğini göz önüne aldığımızda evet gerekir.
K : 12 Uluslararası Helal Standart Belirleyen Kuruluş - Üst Düzey Yönetici	Yapılması gerekir. Haram olan bir şeyin ticareti de haramdır.
K: 13 İlahiyat Profesörü	Tabii ki gerekir.
K: 14 Hukuk Bürosu Sahibi / Avukat	Bir Müslüman olarak Allah'ın emir ve yasaklarının, Resulünün koyduğu kuralların ticari faaliyetler dahil hayatın her alanını yansıtılması gerektiğini düşünüyorum. Dolayısıyla sadece ticari faaliyetlerde değil hayatın her alanında helal haram ayrımının yapılması gerekir.
K:15 Helal Akreditasyonu İle İlgili Kamu Kurumu-Üst Düzey Yönetici	Helal kavramı Müslüman tüketicilerin satın alma tercihlerinde doğrudan bir etkiye sahiptir ve Müslüman tüketicilerin helal kavramına uygun ürünler arayışı söz konusudur. Bu hassasiyetlerin dikkate alınması gerekir.
K:16 İş İnsanları Derneği - Malezya Temsilcisi/ Kıdemli Yatırım Analisti	Bence helal haram ayrımı yapılması gerekmiyor. Muamelatta esneklik olması lazım. Çok gerekli bulmuyorum. Temel noktalarda dikkat etmek lazım tabi. Özellikle niyete dikkat etmek lazım.

K:17 Bankacılık Düzenlemelerinden Sorumlu Kamu Kurumu/Başuzman	İslami esaslara uygun olarak çalıştığını ilan ve iddia eden işletmeler ve müesseseler için helal-haram ayrımı kesin olarak yapılmalıdır.
--	--

2. Helal iş ve ürünler konusunda yeterli farkındalığın bulunduğunu düşünüyor musunuz?

Katılımcının Çalıştığı Kurum / Pozisyonu	Cevaplar
K:1 Banka - Üst Düzey Yönetici	Hem ticaret ve sanayi erbabında hem de finans alanında yeterli farkındalık bulunduğunu düşünmüyorum.
K: 2 Banka - Orta Düzey Yönetici	Çok düşünmüyorum. Çünkü insanların helal gıda haricinde bir farkındalığının bulunduğunu veya böyle bir ihtiyacın farkında olduklarını sanmıyorum.
K: 3 Banka - Orta Düzey Yönetici	Yok, kesinlikle yeterli farkındalığın bulunduğunu düşünmüyorum.
K : 4 Banka - Alt Düzey Yönetici	Toplumda bu hususta yeterli farkındalığın olduğunu düşünmüyorum. Katılım bankacılığının sektördeki %6-7'lik payı da bunun göstergesi.
K : 5 Menkul Değerler-Uzman	Hayır, maalesef ki yeterli farkındalık bulunmuyor. En hassas insanlar dahi bazen helalliği göz ardı edebiliyor.
K : 6 Portföy Yönetim Şirketi- Üst Düzey Yönetici	Şöyle, genel bir algı ve beklenti var. Ama iş pratiğine baktığınızda bunları ayırt edecek, şirketlerin faaliyetleri, iş yapış şekilleri ve ürünler noktasında yeterli farkındalık yok gibi gözüküyor
K : 7 Mali Müşavirlik Şirketi - Orta Düzey Yönetici	Hayır düşünmüyorum. Hassasiyeti olan (az sayıda) insan bu hassasiyetleri çerçevesinde hareket ediyor.
K : 8 Mali Müşavirlik Şirketi - Firma Sahibi	Hayır, zannediyorum çoğu kimse de benim gibi helal-haram ayrımının yapılmasının zorluğundan, ikisini ayırmanın imkansız yakın olmasından dolayı bu konuda hassasiyete sahip değil

K : 9 Muhasebe Denetim Standartları Yapan Kamu Kurumu - Uzman	Helal iş ve ürünler konusunda tam olarak yeterli olmasa da son dönemdeki atılımlar, helal akreditasyon kurumu gibi yapıların oluşturulması ve özellikle Cumhurbaşkanlığının konuyla ilgili isteğini ve niyetini göz önünde bulundurduğumuzda belli bir farkındalık seviyesine ulaştığımızı düşünüyorum.
K : 10 Uluslararası Derecelendirme Kuruluşu - Üst Düzey Yönetici	Yeterli düzeyde farkındalığın bulunduğunu düşünmüyorum. İnsanların genelinde helal ve haramın ayıramayacak boyutta birbirine karıştığı kanaati hâkim.
K : 11 Uluslararası Derecelendirme Kuruluşu - Üst Düzey Yönetici	Hayır.
K : 12 Uluslararası Helal Standart Belirleyen Kuruluş - Üst Düzey Yönetici	Genel manada var, fakat her zaman artırılabilir
K: 13 İlahiyat Profesörü	Hayır.
K: 14 Hukuk Bürosu Sahibi / Avukat	İslami hassasiyeti yüksek olan insanlar bu tip ürünleri araştırdığı ve bildiği için onlarda bir farkındalık var. Ancak kanaatimce bu tip insanların toplumumuzdaki oranı %10-15'i geçmez. %85'lik kısımda ise böyle bir farkındalık olduğunu düşünmüyorum.
K:15 Helal Akreditasyonu İle İlgili Kamu Kurumu-Üst Düzey Yönetici	Dünyada yaşayan yaklaşık 1,8 milyar Müslüman nüfusun helal iş ve ürünlere ilişkin ilgi ve talebi giderek artmaktadır ve helal gıda dünyanın en hızlı büyüyen pazarı haline gelmiştir. Bu minvalde artan bir farkındalıktan söz edilebilir.
K:16 İş İnsanları Derneği - Malezya Temsilcisi/ Kıdemli Yatırım Analisti	Geçmişte ABD, Almanya, Suudi Arabistan ve Bahreyn'de yaşadım. 10 Yıldır da Malezya'da yaşıyorum. Benim bulunduğum çevredeki Müslümanlarda helal iş ve ürünler noktasında yeterli farkındalığı gördüm. Dikkat ediyorlar.
K:17 Bankacılık Düzenlemelerinden Sorumlu Kamu Kurumu/Başuzman	Hayır. Farkındalığın oldukça düşük olduğunu düşünüyorum.

3. Helal sertifikasyonu" dendiğinde aklınıza gıda dışında bir sektör geliyor mu?

Katılımcının Çalıştığı Kurum / Pozisyonu	Cevaplar
K:1 Banka - Üst Düzey Yönetici	Geliyor. Finans var, hizmet sektörü var.
K: 2 Banka - Orta Düzey Yönetici	Hayır gelmiyor. Esasında tıp sektöründe aşuların hangi hayvan katkılarıyla üretildiğine kadar detaylara girmek lazım
K: 3 Banka - Orta Düzey Yönetici	Birincisi, finans tarafında olduğum için bu konularda yapılan çalışmaları bildiğimden "geliyor" derim. Ama sokaktaki vatandaşa sorsanız gıda dışında bir sektör gelmez kimsenin aklına.
K : 4 Banka - Alt Düzey Yönetici	İçinde olduğum için finans sektörü geliyor. Ancak bunun dışında herhangi bir sektör gelmiyor
K : 5 Menkul Değerler- Uzman	Evet, özellikle muhafazakâr konseptteki turizm tesisleri, katılım bankacılığı gibi.
K : 6 Portföy Yönetim Şirketi- Üst Düzey Yönetici	Finans geliyor, biz de finans tarafındayız. Aslında sadece gıda değil de tüm sektörlerde olması gereken bir zorunluluk bu bizim açımızdan
K : 7 Mali Müşavirlik Şirketi - Orta Düzey Yönetici	Benim aklıma ilk turizm sektörü geliyor, başka da gelmiyor.
K : 8 Mali Müşavirlik Şirketi - Firma Sahibi	Hayır gelmiyor.
K : 9 Muhasebe Denetim Standartları Yapan Kamu Kurumu - Uzman	Üretim veya işleme sürecinde girdilerin veya süreçlerin helal veya haram olabileceği her sektörün "helal sertifikasyonu"na tabi olabileceğini düşünüyorum. Örneğin; kozmetik, ilaç, tekstil, turizm ve finans gibi sektörler.
K : 10 Uluslararası Derecelendirme Kuruluşu - Üst Düzey Yönetici	Elbette geliyor, sadece gıdada helallik yok. Örneğin biz finans sektöründeyiz ve bu konuda helalliği önemseyen çok insan var. İslam dini hayatın her alanına hükmettiğine göre tüm sektörler için helal sertifikasyonunu düşünebiliriz.

K : 11 Uluslararası Derecelendirme Kuruluşu - Üst Düzey Yönetici	Hayır.
K : 12 Uluslararası Helal Standart Belirleyen Kuruluş - Üst Düzey Yönetici	Turizm, helal test laboratuvar hizmetleri, kozmetik, helal kalite yönetim sistemleri geliyor.
K: 13 İlahiyat Profesörü	Turizm geliyor. En son da finans geliyor maalesef.
K: 14 Hukuk Bürosu Sahibi / Avukat	Ben bir avukat olduğum için her türlü mevzuda (sektörde) bunu değerlendirme olanağım var. Ama toplumun genel ortalaması açısından düşünürsek insanların aklına gıda dışında bir sektör gelmez.
K:15 Helal Akreditasyonu İle İlgili Kamu Kurumu-Üst Düzey Yönetici	Helal belgelendirmesi (sertifikasyonu) dendiğinde akla ilk olarak helal gıda kavramı gelse de helal belgelendirme günümüzde sadece gıda ürünleri ile sınırlı kalmamakta; turizm, kozmetik, lojistik ve tekstil, eczacılık ürünleri gibi pek çok mal ve hizmet sektörünü kapsamaktadır.
K:16 İş İnsanları Derneği - Malezya Temsilcisi/ Kıdemli Yatırım Analisti	Gıda ve turizm sektörü geliyor.
K:17 Bankacılık Düzenlemelerinden Sorumlu Kamu Kurumu/Başuzman	Evet. İslami hassasiyeti olan insanların hayatlarının her aşamasını İslami prensiplere uygun hale getirmeleri gerekmektedir. Bu kapsamda Helal finansman, helal giyim, helal gıda, helal sigorta vb. gibi her alanda faaliyet göstermek gerekmektedir.

4. Mevcut durumda; faaliyetleri helal çerçevede olan bir şirkette çalışmak isteyen, böyle bir şirketle iş yapmak isteyen, böyle bir şirkete ortak olmak isteyen kişi ya da firmalar açısından tercihlerini rahatça yapabilmelerini sağlayan bir yöntem/derecelendirme/sınıflandırma mevcut mudur? Bu tarz bir ayırtırmaya gerek var mıdır?

Katılımcının Çalıştığı Kurum / Pozisyonu	Cevaplar
K:1 Banka - Üst Düzey Yönetici	İslami endeksler gibi bazı uluslararası standartlar mevcut. Bu tarz bir ayırtırmaya da kesinlikle gerek var. Sadece finans tarafını değil tüm işletme faaliyetlerini kapsayan bir kurallar seti oluşturmak daha faydalı olabilir.
K: 2 Banka - Orta Düzey Yönetici	Böyle bir yöntem yok. Böyle bir ayırtırmaya tabii ki gerek var. Biz bu sektörde olmaya ve payımızı artırmaya çalışıyorsak demek ki bu tarz bir ayırtırmayı gerekli kılacak bir kitle var. (Böyle bir kitle varsa) O zaman böyle bir araştırmaya gerek var.
K: 3 Banka - Orta Düzey Yönetici	Halihazırda böyle bir kurum da yok böyle bir işleyiş de yok. Böyle bir ayırtırmaya gerek var.
K : 4 Banka - Alt Düzey Yönetici	Böyle bir uygulamadan eğer var ise haberdar değilim ama olduğunu da sanmıyorum. Uygulanabilirliğini de zor görüyorum. Gıda ve finans alanında bile yeterli mesafenin alındığını söyleyemiyoruz.
K : 5 Menkul Değerler- Uzman	Borsa İstanbul'da işlem gören şirketler için Katılım Endeksi mevcut. Halka açık olmayan şirketler içinse katılım bankalarının kendi iç yönergelerinde belirlemiş olduğu kriterler bulunuyor
K : 6 Portföy Yönetim Şirketi- Üst Düzey Yönetici	Genel olarak yok. Sadece finans sektöründe katılım endeksi kriterleri var. Onun dışında kriterler olduğunu duymadım. Bu tarz bir ayırtırmaya gerek var.
K : 10 Uluslararası Derecelendirme Kuruluşu - Üst Düzey Yönetici	İslami endeksler ve bizim firmamız gibi derecelendirme şirketleri mevcut ancak bu çalışmaların raporları ile ilgili farkındalık düşük. Bu çalışmaların yaygınlığı ve farkındalığından karnemiz zayıf diyebilirim.

K : 11 Uluslararası Derecelendirme Kuruluşu - Üst Düzey Yönetici	Hayır, yoktur. Evet, gereklidir.
K : 12 Uluslararası Helal Standart Belirleyen Kuruluş - Üst Düzey Yönetici	Kurumumuz, Helal Kalite Yönetim Sistemi Standardı oluşturulmaktadır. Bu tamamlandığında yayınlanacaktır, bu konuda kullanılabilir
K: 13 İlahiyat Profesörü	Bir İslam toplumunda tüm işletmeler genel olarak meşru iş yapıyor kabul edilir. Fakat günümüzde ticari faaliyetler genel olarak globalleşti ve helallik takibi zor hale geldi. Bundan dolayı bahsettiğiniz tarzda bir derecelendirme ve sınıflandırmaya ihtiyaç var. Fakat günümüzde her isteyen arzu ettiği işletmeyi rahatlıkla değerlendirip kararını şekillendirebileceği derecede bir kriter seti elimizde yok.
K:15 Helal Akreditasyonu İle İlgili Kamu Kurumu-Üst Düzey Yönetici	Henüz böyle bir derecelendirme mevcut değildir. Fakat bir ticari faaliyetin helal sayılabilmesi için ürünün helal olmasının yeterli olamayacağından hareketle, üretim dışında lojistik, tanıtım, finans, satın alma, pazarlama gibi tüm basamaklarda da fedakarca bir çalışma yapılması gerekmektedir.
K:17 Bankacılık Düzenlemelerinden Sorumlu Kamu Kurumu/Başuzman	Helal çerçevede faaliyet göstermek isteyen firmalar açısından rahat bir ortam sağlayan yöntem, derecelendirme ve sınıflandırma hali hazırda ülkemizde bulunmamaktadır. İslami hassasiyeti bulunan müşteri, yatırımcı ve diğer paydaşlar açısından bu tür bir ayırıştırma yapmak elzemdir.
Not) Katılımcı 7-8-9-14-16'ya uzmanlık alanına göre farklılaştırılmış soru sorulmuş olup bölüm 6.2.2.'de detaylandırılmıştır.	

5. Alkol, domuz eti, kan ve leş gibi malların ticaretini yapılmıyorsa, faizli borç verilmiyorsa helal bir ticari faaliyet yapıyor denebilir mi?

Katılımcının Çalıştığı Kurum / Pozisyonu	Cevaplar
--	----------

K:1 Banka - Üst Düzey Yönetici	Bence denilemez. Yapılan ticaretin ve ticaret konusu olan tüm faaliyetlerin de İslami prensiplere uygun olup olmadığına bakılması gerekir.
K: 2 Banka - Orta Düzey Yönetici	Sadece bunlarla sınırlanamaz, bunları yapmıyorsa helal bir ticaret yapılıyor denemez. Uyuşturucu da yok burada mesela. Kul hakkı yenmesi de eklenebilir. Biz bir şirkete İslami kurallara uygun faaliyet gösteriyor diyorsak o zaman İslami çerçevedeki tüm kurallara uyduğunu varsayıyoruz.
K: 3 Banka - Orta Düzey Yönetici	Yok, bunların dışında da birçok faktör var dikkat edilmesi gereken. Misal çalışan hakkının düzgün verilip verilmediği meselesi çok temel bir konu, ama şu an bunun çok uzağındayız.
K : 4 Banka - Alt Düzey Yönetici	Bu konu fıkhî bir mesele olduğu için herkesin kafasına göre bir yorum yapmasını doğru bulmuyorum. Ama içsel olarak bu kadar basit olmaması gerektiği kanaatindeyim.
K : 5 Menkul Değerler-Uzman	Kısmen evet.
K : 6 Portföy Yönetim Şirketi- Üst Düzey Yönetici	Bunlar tabii helal haram noktasında (temel) kriterler ama bunların dışında da olması lazım. Yani mesela işçisinin hakkını vermiş mi ? İş kanunlarına uyuyor mu? Bunun gibi daha geniş kapsamlı değerlendirmekte fayda var.
K : 7 Mali Müşavirlik Şirketi - Orta Düzey Yönetici	Şu anki şartlar düşünüldüğünde denilebilir.
K : 8 Mali Müşavirlik Şirketi - Firma Sahibi	Evet söylenebilir.
K : 9 Muhasebe Denetim Standartları Yapan Kamu Kurumu - Uzman	Tam olarak denemez diye düşünüyorum. Çünkü mal ticaretiyle ilgili olarak sadece haram olan malın alınıp satılması değil, önceki cevabımda da belirttiğim üzere söz konusu mala ilişkin girdilerin veya süreçlerin de helal olması gerektiği kanaatindeyim.
K : 10 Uluslararası Derecelendirme Kuruluşu - Üst Düzey Yönetici	Denilemez, çünkü helallik mevzuu sadece bunlarla sınırlı değil.
K : 11 Uluslararası Derecelendirme Kuruluşu - Üst Düzey Yönetici	Hayır.

K : 12 Uluslararası Helal Standart Belirleyen Kuruluş - Üst Düzey Yönetici	Haram olan bir ticaret yapılmadığı ve helal dairesinde bulunduğu sürece helal ticari faaliyet yapılıyor denebilir.
K: 13 İlahiyat Profesörü	Bunların yanında hileli işlemlere de başvurmamalı, yanıltıcı reklam yapmamalı, ölçü ve tartıyla oynamamalı, İslam dininin ticari hayatta yasak kıldığı diğer eylemlere de girmiyor olmalı. Soruda bahsedilen hususlara diğer belirttiğim şeyler de eklenirse bu işletme helal ticaret yapıyor denebilir. Soruda belirtilen maddeler yeterli olmamakla birlikte helallik noktasındaki genel kriterlerin %75'ini kapsadığını da ilave olarak söyleyebiliriz.
K: 14 Hukuk Bürosu Sahibi / Avukat	Denemez. Çünkü İslami kaideler sadece bunlardan ibaret değil. Soruda sayılan hususları yapmıyorsa ama karşısındakini aldatıyorsa, yaptığı ürünlerin hakkını vermiyorsa, ayıplı ve bozulabilen (veya bozuk) ürünler satıyorsa, insan sağlığını düşünmüyorsa bunların hepsi helalliği zedeleyebilir.
K:15 Helal Akreditasyonu İle İlgili Kamu Kurumu-Üst Düzey Yönetici	Fıkhi bir konu olduğundan yanıt için doğru adres ise Diyanet İşleri Başkanlığımız ile Din İşleri Yüksek Kurulumuzdur. Bununla birlikte kişisel olarak şunu da belirtmek isterim ki, bir ticaretin helal bir ticaret sayılabilmesi soruda belirtilen hususların yanı sıra; 1)Alıcı ve satıcının rızası bulunmalıdır. 2)Karşılıklı iyi niyet ve dürüstlük olmalıdır. 3)Yapılan bu ticaret, taraflardan birine veya başkalarına zarar vermemesi gibi hususların da dikkate alınarak daha bütüncül yaklaşılması gereklidir.
K:16 İş İnsanları Derneği - Malezya Temsilcisi/ Kıdemli Yatırım Analisti	İkiye bölmek lazım esasen yasaklar konusunu. Soruda bahsedilen ve doğrudan Kuran'da geçen yasaklara biz negatif list diyoruz. Bunun haricinde çevre duyarlılığı, adalet, dürüstlük gibi başlıklara giren hususlar için pozitif list var. İyi bir Müslüman kimdir? Beş vakit namazını camiden kılan, orucunu ve diğer ibadetlerini yapan mı? Aynı kişi komşuları ile kötü, anne babası ile ilgilenmeyen, ahlaki olarak zayıf olan biri ise? Muamelat açısından bakarsak bu kişi vergi kaçırıyor, ölçü ve tartıyı düzgün tutmuyorsa? Yani muamelat tarafında da iyi değilse? Bu insan cennet girer mi giremez mi? Sorusu gibi biraz da konuştuğumuz konu.

K:17 Bankacılık Düzenlemelerinden Sorumlu Kamu Kurumu/Başuzman	İslami esaslara göre yürütülen ticaret, bankacılık ve finans sadece kan, leş, domuz, içki ve faiz yasağından ibaret değildir. İslami finasta bu tür yasakların yanı sıra Garar, gabin, malların batıl yollarla transfer edilmesi, manipülasyon, spekülasyon ve kara borsacılık gibi uygulamalar da yasaklanmıştır.
--	--

6.Reel sektör firmalarının finansal tablolarında helal olmayan mal ve hizmetlerin ayrıştırılması ve derecelendirilmesi, helal alanlara yatırım yapmak isteyen yatırımcılara gösterge olabilir mi?

Katılımcının Çalıştığı Kurum / Pozisyonu	Cevaplar
K:1 Banka - Üst Düzey Yönetici	Mutlaka olabilir. Burada önerim sadece gönüllülük esasına göre bu uygulamanın yapılması gerektiği şeklinde.
K: 2 Banka - Orta Düzey Yönetici	Olur tabii. İslami ekonomik sistemin ağırlıkta olduğu ülkelerden gelen yatırımcıların elinde böyle bir ayrıştırma, böyle bir denetim (sonucu) olsa faydalı olur. Belki bu sefer yatırımı da daha hızlı çekmeyi de sağlamış olacaksınız.
K: 3 Banka - Orta Düzey Yönetici	Kesinlikle olur.
K : 4 Banka - Alt Düzey Yönetici	Evet bu yönde farkındalık oluşturacağını düşünüyorum.
K : 5 Menkul Değerler-Uzman	Kesinlikle evet.
K : 6 Portföy Yönetim Şirketi- Üst Düzey Yönetici	Gösterge olabilir.
K : 7 Mali Müşavirlik Şirketi - Orta Düzey Yönetici	Kesinlikle olur. Eğer reel sektör firmaları finansal tablolarında helal olan-olmayan gibi bir ayrıştırma, denetleme ve derecelendirme yapılırsa, bir de kamuya ilan edilirse helal alanlardaki yatırımları artıracığını düşünüyorum. Ancak suistimal edilmesi riski de mevcut.
K : 8 Mali Müşavirlik Şirketi - Firma Sahibi	Olabilir ancak bu konuda farkındalığı artırmak için ciddi bir çalışma yapmak gerekir.

K : 10 Uluslararası Derecelendirme Kuruluşu - Üst Düzey Yönetici	Şu an ülkemizde de helal alanlara yatırım yapmak isteyen şahıs, şirket ve kurumlar var. Bunların da tercihlerinin kolaylaştırılması için bahsedilen ayırıştırmanın yapılması ve sertifikalanması önemli.
K : 11 Uluslararası Derecelendirme Kuruluşu - Üst Düzey Yönetici	Bireysel yatırımcıların gözünde firmanın finansal tablolarında böyle bir ayırıştırma yapılması genel firma algısını değiştirmeyebilir.
K : 12 Uluslararası Helal Standart Belirleyen Kuruluş - Üst Düzey Yönetici	Tabii ki bu önemli bir göstergedir.
K: 13 İlahiyat Profesörü	Evet, olabilir. İki türlü faydası olur. Finansal tablolarında helal olmayan unsurlar bulunmadığı (ya da az bulunduğu) şeklinde bir sonuç çıkan firmaya (İslami hassasiyeti olan) insanlar yatırım yapabilir. İkincisi; bir firma finansal tablolarında yer alan helal haram her şeyi şeffaf bir şekilde ortaya koyduğunda, diğer firmalar nezdinde bu kriterlerin önemli olabileceği algısı oluşabilir.
K: 14 Hukuk Bürosu Sahibi / Avukat	Birçok şirket kara delik gibi, güven ve ahlak problemi var. Bu yüzden bize danışanlara firma tavsiyesi veremiyoruz güvenemediğimiz için. İyi bir denetim ve derecelendirme faaliyeti yürütülebilirse bu alandaki eksikler giderilebilir, güven problemi de belki tamamen çözülmez ama büyük ölçüde halledilmiş olur.
K:16 İş İnsanları Derneği - Malezya Temsilcisi/ Kıdemli Yatırım Analisti	Biz buna benzer bir uygulamayı başarılı bir şekilde yıllardır yapıyoruz. Hem sürdürülebilirlik kriterleri hem de temel İslami kriterlere uygun olan şirketlere yatırım yapıyoruz.
K:17 Bankacılık Düzenlemelerinden Sorumlu Kamu Kurumu/Başuzman	Katılım bankacılığının yanı sıra İslami sermaye piyasalarının, İslami sigortacılığın (tekaful) ve İslami sermaye fonlarının geliştirilmesi yatırımcılar açısından reel sektörden daha önemli.
Not: Katılımcı 9 ve 15'e uzmanlık alanına göre farklılaştırılmış soru sorulmuş olup bölüm 6.2.2.'de detaylandırılmıştır.	

7. Hangi sektörlerde helal standartları uygulanması önceliklidir?

Katılımcının Çalıştığı Kurum / Pozisyonu	Cevaplar
K:1 Banka - Üst Düzey Yönetici	İmalat ve ticarete özellikle helal standartları olması iyi olur.
K: 2 Banka - Orta Düzey Yönetici	Gıda, finans, ilaç olabilir. Eğlence sektörü olabilir. İnsan sağlığına zararlı şeyler, silah vs. Bu sektörlerde helal sertifikasyonu önemli.
K: 3 Banka - Orta Düzey Yönetici	Hayatın her alanında bence. Ama bir yerden başlansın dense bir finans sektörü derim, ikincisi gıda, ondan sonra ilaç derim.
K : 4 Banka - Alt Düzey Yönetici	Hizmet, Gıda, Finans
K : 6 Portföy Yönetim Şirketi- Üst Düzey Yönetici	Öncelikli finans sektörü bence. Finans sektörünün yanında belki insanların daha hassas olduğu gıda sektörü olabilir. İlaç sektörü olabilir.
K : 7 Mali Müşavirlik Şirketi - Orta Düzey Yönetici	Gıda önde gelir bana göre. İkinci olarak hizmet sektörü. Sonra diğer sektörler geçilebilir. Ancak öncelikli gıdadır.
K : 8 Mali Müşavirlik Şirketi - Firma Sahibi	1) Gıda, 2) Turizm, 3) Kafe ve Restoran.
K : 10 Uluslararası Derecelendirme Kuruluşu - Üst Düzey Yönetici	Her sektörde önemli. Ama öncelik bankacılık olur, ikinci gıda, üçüncü turizm.
K : 12 Uluslararası Helal Standart Belirleyen Kuruluş - Üst Düzey Yönetici	Özellikle gıda sektöründe Kurumumuzun oluşturduğu Helal Gıda Standardının uygulanması önceliklidir. 2. aşama ise Helal belgelendirmeye yapacak olan belgelendirme kuruluşlarının Kurumumuzun oluşturduğu Uygunluk Tetkiki.
K: 13 İlahiyat Profesörü	Her sektörde gerekli ancak tüm sektörleri domine eden sektör finans sektörüdür. Bu açıdan en önde gelen finans sektörü diyebiliriz. Ondan sonra gıda ve turizm diyebiliriz. Hatta giyim, inşaat ve sağlık sektörlerini de ekleyebiliriz.
K: 14 Hukuk Bürosu Sahibi / Avukat	Bana göre tüm sektörler öncelikli. Ama illaki sıralamam gerekiyorsa öncelikle adalet, ikinci sağlık, üçüncü olarak da bankacılık alanında öncelikli uygulanmalı derim.

K:15 Helal Akreditasyonu İle İlgili Kamu Kurumu-Üst Düzey Yönetici	Gıda, kozmetik, turizm, lojistik ve tekstilin ön plana çıktığını söyleyebiliriz”.
K:17 Bankacılık Düzenlemelerinden Sorumlu Kamu Kurumu/Başuzman	İslami finans ve bankacılık, İslami sermaye piyasaları, tekâfül, helal gıda, helal ilaç, helal giyim vb.
Not) Bu soru katılımcı 5-9-11-16'ya yöneltilmemiştir.	

- Farklılaştırılmış Derinlemesine Mülakat Soru ve Cevapları

Yapılandırılmış mülakat tekniği ile önceden hazırlanmış olan sorular katılımcılara yöneltilmiştir. Katılımcıların kendi uzmanlık alanlarına dönük olarak bazı sorular farklılaştırılmış yahut çalışmaya katkı sağlayacak şekilde bazı sorular yeniden oluşturulmuştur. Bu vesile ile konunun farklı uzmanlık sahalarındaki yansımaları, etki ve kısıtlarına dair fikir edinme imkânı oluşmuştur. Uzmanlık alanlarına göre farklılaştırılmış toplam 19 soru toplamda 12 katılımcıya yöneltilmiştir. Burada 19 sorunun 12 katılımcının her birine sorulduğu anlaşılmamalıdır. 19 Sorunun her biri her katılımcıya değil, konu ile ilgisine göre ilgili katılımcıya yöneltilmiştir. Örneğin 13 no'lu katılımcıya 19 farklılaştırılmış sorunun sadece 5 tanesi yöneltilmiştir. Sorular ait oldukları meslek dalına göre sınıflandırılmıştır.

- Muhasebe İle İlgili Soru ve Cevapları

1. AAOIFI'nin oluşturduğu muhasebe standartları benzeri standartların oluşturulup sadece finans kurumları değil tüm reel sektör firmalarını kapsayacak şekilde gönüllülük esasına göre yaygınlaştırılması fikri ile ilgili değerlendirmeniz nasıl olur?

Katılımcının Çalıştığı Kurum / Pozisyonu	Cevaplar

<p>K : 9 Muhasebe Denetim Standartları Yapan Kamu Kurumu - Uzman</p>	<p>İki görüş var. İlk görüş İslami muhasebenin geleneksel muhasebeden tamamen farklı ve ayrı olduğunu savunanların görüşüdür. Görüşe göre İslami finansal işlemlerin gerçek ruhunu sunabilmek için farklı bir muhasebe ilkeleri seti gerekir. Uygulanması oldukça güç ve ütopyik bir görüş olarak değerlendiriyorum. İkinci görüş ise, dini hassasiyete sahip paydaşların finansal bilginin farklı niteliksel yönlerini, yani fıkhi ilkelerle uyumunu görmek istemesinin doğal hakları olduğu ve bunun mevcut sistemler dahilinde karşılanması gerektiği yönündedir. Kaldı ki, finansal işlemlere yönelik dini hassasiyetin ve fıkhi ilkelere yönelik farkındalığın önümüzdeki yıllarda katlanarak artması beklenmektedir.</p> <p>Konuyu ülkemiz açısından değerlendirdiğimizde ise, laiklik ve hukuk devleti olma gibi unsurlar dikkate alındığında, İslami muhasebenin tüm reel sektör firmalarını kapsayacak şekilde “gönüllülük” esasına göre yaygınlaştırılması fikri olumlu karşılanabilir buluyorum.</p>
<p>K: 13 İlahiyat Profesörü</p>	<p>Bu uygulama İslam ekonomisi ile ilgili farkındalığı artırabilir, çok da iyi olur. AAOIFI'nin çalışması çok önemli bir örnek. Sadece finans sektörüne değil diğer sektörlerde de uygulansa İslam ekonomisi konusunda farkındalığı artırabilir</p>

2. Belirlenmiş helal standartları çerçevesinde bilanço ve gelir tablosunda ayrıştırma yapabilmek için muhasebe kayıt sistemi ve mevzuatları açısından ne tür değişiklikler yapmak gerekir?

Katılımcının Çalıştığı Kurum / Pozisyonu	Cevaplar
K : 7 Mali Müşavirlik Şirketi -Orta Düzey Yönetici	Bugün tüm dünyada kullanımda olan Uluslararası muhasebe ve denetim ve raporlama standartları (UFRS), çok uzun tecrübeler sonucunda ortaya çıkmış, içerisinde güzel düzenlemeler olan bir standartlar bütünü. Bunun gibi uluslararası düzenlemelerden uygun olanlarında da istifade edilerek, helal hassasiyetlerinin de dahil edildiği karma bir sistem kurulabilir.
K : 8 Mali Müşavirlik Şirketi - Firma Sahibi	Alt hesaplarla (102.01, 102.02) ayırım yapmak yeterli olacaktır. Bu da mevcut hesap planıyla yapılabilir.
K : 9 Muhasebe Denetim Standartları Yapan Kamu Kurumu - Uzman	Ya tamamen farklı bir muhasebe sistemi uygulamak (ki en doğru yol kanaatimce budur) ya da muhasebe hesapları ve finansal tablolara dokunmayıp olayı dipnotlarla çözmek en makul yoldur. Mevcut hesap planı oluşturulurken, sözleşmelerden ziyade olay ve işlemlerin esas alınması ve sistemin buna göre kurgulanması sebebiyle yeni hesapların eklenmesi, hesap planının sistemini bozup hesapların birbirleriyle işleyişini bozacağından teknik açıdan mümkün gözükmemektedir. Yeni hesapların kullanılması veya alt hesaplar açılması da bir yerden sonra mutlaka tıkanır. Yapılması öngörülen bütün işlemler finansal tablo dipnotları vasıtasıyla ne hesap planının ne de finansal tabloların yapısına dokunmadan gerçekleştirilebilir.
K : 10 Uluslararası Derecelendirme Kuruluşu - Üst Düzey Yönetici	Bilançoların başına bir check point koyulabilir "helal ve haram gözetimi yapmak ister misiniz?" gibi. Bu durum o finansalları kaydeden ve okuyan için önemli. Çünkü "ben işlemlerini helal şekilde yapıyorum, bunu raporlayacağım, bu durumu bilen bilsin beni ona göre tercih etsin" diyorsa bir şirket bu check point'i işaretler. Ona göre bir değerlendirme yapılır.
K: 13 İlahiyat Profesörü	Biraz teknik bir soru, kısmen yanıtlayabilirim. Mevcut kayıt sistemimiz helal standartlar göz önüne alınarak yeniden düzenlenmeli diye düşünüyorum. AAOIFI'nin belirlediği standartlar var, bir kısmını KGK yayınlamıştı. En azından bu standartlara uyum bağlamında gözden geçirilerek, işin teorik kısmı ile finansal tablo pratiği uyumlu hale getirilmeli.

K: 14 Hukuk Bürosu
Sahibi / Avukat

Bu tip düzenlemeleri yapmak mümkün ama yasal bir dayanak olmadan yapıldığında, ihtilafli durumlar oluşursa bazı olumsuzluklarla karşılaşılabilir. Yapılan düzenlemenin mevcut bazı kanuni düzenlemelerle çeliştiği iddia edilebilir. Bu minvalde yasal bir düzenleme yaparak bu tip sözleşmelerin yapılabileceğinin güvence altına alınması daha uygun bir çözüm olur.

3. Muhasebe kayıtlarında helal olmayan işlemlerin ayrıştırılması ile ilgili aşağıdaki yöntemlerden hangisi kullanılabilir?

A) 15 ile başlayan stok hesaplarında helal olan stoklar 150.1, olmayanlar 150.2 şeklinde kaydedilerek muhasebe programları üzerinden ayrıştırma yapılabilir.

B) Mevcut muhasebe kayıtları üzerinde ayrı bir denetim faaliyeti yürütülerek helal olmayan işlemlere ait tutarlar ayrıştırılabilir.

C) Alkol, domuz etki, kan ve leş gibi malların ticareti yapılmıyorsa daha detaylı bir ayrıştırmaya gerek yoktur.

D) Bilanço ve gelir tablosu şablonlarına yeni hesap skontları (Ör: 109-Faiz ihtiva eden hazır değerler) ilave ederek ayrıştırma yapılabilir.

E) Ana hesap grupları (dönen varlıklar-duran varlıklar) içerisindeki helal olmayan işlemlere ait tutarlar yine ana hesap gruplarının altında toplanabilir (ör: Dönen varlıklar içerisindeki helal olmayan işlemler).

Katılımcının Çalıştığı Kurum / Pozisyonu	Cevaplar
K : 7 Mali Müşavirlik Şirketi -Orta Düzey Yönetici	A şıkkı olabilir, yapılabilir. Mevzuatsal engel bulunmuyor. B şıkkı mümkün ama denetçinin eline sağlam bir kriter seti verilmesi ve gerektiğinde test imkânı sunulması lazım. C şıkkına katılmıyorum. D şıkkı çok zor. 1 ve 8 arası kodlarda yapılması imkansız yakın ama 9 ile başlayan nazım hesaplarda yapmak mümkündür, E şıkkı da zor. Ana hesap gruplarını değiştirmek kolay değildir, kamu otoritesi buna müsaade etmez.

K : 8 Mali Müşavirlik Şirketi - Firma Sahibi	A şıkkı en kolay olan yöntem, tercihim bu olur. B şıkkı ise A şıkkında bahsedilen ayırım olmadan uygulanamaz. C şıkkında faiz de olsaydı belki bunu tercih edebilirdim. D şıkkında bahsedilen gruplamayı yapmak zor. Bunun için yine alt hesap bazlı ayrıştırma yapmak gerekir.
K : 9 Muhasebe Denetim Standartları Yapan Kamu Kurumu - Uzman	Mevcut hesap planı oluşturulurken, sözleşmelerden ziyade olay ve işlemlerin esas alınması ve sistemin buna göre kurgulanması sebebiyle yeni hesapların eklenmesi, hesap planının sistemini bozup hesapların birbirleriyle işleyişini bozacağından teknik açıdan mümkün gözükmemektedir. Yeni hesapların kullanılması veya alt hesaplar açılması uygulanırsa da bir yere kadar uygulanır, bir yerden sonra mutlaka tıkanır. Yapılması öngörülen bütün işlemler finansal tablo dipnotları vasıtasıyla ne hesap planının ne de finansal tabloların yapısına dokunmadan gerçekleştirilebilir.
K : 10 Uluslararası Derecelendirme Kuruluşu - Üst Düzey Yönetici	D Şıkkı daha uygun bence.

4. Finansal tablolarda helal standartları oluşturulması, uygulanması ve yaygınlaşması konusunda karşılaşılabilecek engeller neler olabilir? Bu engeller nasıl aşılabılır?

Katılımcının Çalıştığı Kurum / Pozisyonu	Cevap
K:15 Helal Akreditasyonu İle İlgili Kamu Kurumu-Üst Düzey Yönetici	-Borsaya kote olmayan firmaların finansal tablolarını paylaşma konusunda isteksiz olabilir, -Standartların oluşturulması aşamasında ülkeler arasında görüş ayrılıkları olabilir, Bu tıkanıklıkların aşılabilmesi noktasında; devlet politikalarıyla bu tip düzenlemelere ilişkin ilave teşvikler oluşturulması veya farkındalık için teşvik edilmesi, faydalarının hem firmalara hem vatandaşa anlatılması, katılım bankacılığı ve sigortacılığı gibi alanların gelişmesi fayda sağlayabilir.

5. İslam iktisadına has müşareke, mudarebe, selem, istisna gibi finansman yöntemleri ve bu çerçevede yer alan diğer işlemleri içerecek şekilde mevcut tek düzen hesap planında değişiklik yapmak (yeni hesap skontları eklemek gibi) teknik açıdan mümkün müdür? Bunun için nasıl bir yol, yöntem izlenmesi gerekir?

Katılımcının Çalıştığı Kurum / Pozisyonu	Cevap
K : 9 Muhasebe Denetim Standartları Yapan Kamu Kurumu - Uzman	Finansal raporlama da dâhil olmak üzere muhasebede “özün önceliği” ilkesi esastır, işlemin hukuki biçimi dikkate alınmaz. İslami açıdan bakıldığında işlemler akitlere (sözleşmelere) dayalı olup sözleşmenin hem hukuki biçimi hem de ekonomik özü bir arada değerlendirilir. Bununla birlikte farklı ölçüm teknikleri, paranın zaman değeri ve farklılaşan daha birçok nokta dikkate alındığında, ya tamamen farklı bir muhasebe sistemi uygulamak (ki en doğru yol kanaatimce budur) ya da muhasebe hesapları ve finansal tablolara dokunmayıp olayı dipnotlarla çözmek en makul yoldur.

6. Kurumunuzun oluşturduğu veya uygulamaya koyduğu helal standartlarını finansal tablolar için de uygulanabilir hale getirme konusundaki düşünceniz nedir?

Katılımcının Çalıştığı Kurum / Pozisyonu	Cevap
K : 12 Uluslararası Helal Standart Belirleyen Kuruluş - Üst Düzey Yönetici	Helal finans oldukça popüler bir konu olmakla beraber genel bankacılık faaliyetlerinin ülkelerin düzenleyici kurumları vasıtasıyla yürütmesi hasebiyle uygulamada zorunlu kanun/yönetmelik çerçevesinde düzenlenmesi beklenir. Standartlar ise ihtiyari alanları düzenlemekle beraber görev verilmesi durumunda Kurumumuz temel genel prensiplere yönelik helal finans çalışması yapabilecektir.

- Hukuk, Akademi, İş Dünyası, Helal Akreditasyonu ve Bankacılık İle İlgili Soru ve Cevaplar

1. Bir hukukçu olarak finansal tablolarda helal standartları oluşturmak, buna göre ayırıştırma, denetleme ve derecelendirme yapmak fikri konusunda genel değerlendirme ve önerileriniz neler olur?

Katılımcının Çalıştığı Kurum / Pozisyonu	Cevap
K: 14 Hukuk Bürosu Sahibi / Avukat	Tüm mesleklerde, sektörlerde helal standartları olmalı ve uygulanmalı diye düşünüyorum. Bu ve benzeri çalışmalarını desteklerim.

2. Finansal anlamda helal standartları uygulaması ile ilgili akademik alanda yeterli çalışmalar mevcut mudur? Ne tür ilave çalışmalar yapılabilir?

Katılımcının Çalıştığı Kurum / Pozisyonu	Cevaplar
K: 13 İlahiyat Profesörü	Akademik alanda maalesef yeterli çalışma yok, hele Türkiye'de çok az. Bu alanda müstakil olarak tek bir çalışma bile yok. Dolayısıyla bu tür çalışmalara acilen ihtiyaç var bu birincisi. İkinci sorunun cevabı olarak da farklı sektörleri kapsayacak şekilde genişletilebilir ve o sektörlerin özel yapısına göre farklılaştırılabilir, bu alanda çalışılması gereken konu çok.

3. Kurumunuzun akredite etme konumunda olduğu helal standartlarının, finansal tablolar için de uygulanabilir hale getirmesi konusundaki düşünceniz nedir?

Katılımcının Çalıştığı Kurum / Pozisyonu	Cevaplar
--	----------

K:15 Helal Akreditasyonu İle İlgili Kamu Kurumu-Üst Düzey Yönetici	Bilindiği üzere Türkiye olarak biz, hem İslam İşbirliği Teşkilatı'na (İİT/OIC) hem de onun bünyesinde oluşturulan İslam Ülkeleri Standartlar ve Metroloji Enstitüsü'ne (SMIIC) üye bir ülkeyiz. Kuruluşlar akredite etme hususunda OIC/SMIIC standartlarını baz alıyoruz. Şu aşamada çalışmalarımıza daha ziyade gıda, turizm, kozmetik gibi alanlarda devam etmekteyiz. Ancak bugün geldiğimiz noktada helal kavramının, sadece bu alanlarla sınırlı kalmayan bir yapıya doğru genişlediğinin, oldukça geniş bir sektörel yelpazeyi kapsar hale geldiğinin farkındayız. Elbette ki finansal tablolar için de helal standartlar oluşturulabilir. Fakat onun öncesinde bu konularda da özverili bir çalışmaya dayanan titiz bir hazırlık aşaması gerekmektedir.
--	--

SONUÇ

Mülakat yapılan kimselerin çoğunluğu “ticari faaliyetlerde helal-haram ayrımı yapılmasının gerekliliğine” ilişkin soruya böyle bir ayrımın gerekli olduğu şeklinde yanıt vermiştir. “Helal iş ve ürünler konusunda yeterli farkındalığın bulunup bulunmadığına” dair soruda da benzeri şekilde farkındalığın düşük olduğuna ilişkin genel bir mutabakat olduğu söylenebilir. Helal sertifikasyonu dendiğinde genel olarak “gıda” sektörü dışında bir sektör akla gelmediği ile ilgili soruda, soruda belirtildiği şekilde katılımcıların çoğu akıllarına gıda sektörünün geldiğini, bir kısmı faaliyet gösterdikleri sektör itibarıyla finans, turizm, hizmet sektörlerinin de öncelik sırası değişmekle birlikte gıda dışında akıllarına gelen sektörlerden olduğunu ifade etmiştir. “Mevcutta helal çerçevede faaliyet gösteren şirketlerin tespitini mümkün kılan bir ayrımın bulunup bulunmadığı” ile ilgili soruya katılımcıların çoğu “bu tür bir ayırıştırma uygulamasının bulunmadığı” şeklinde yanıt vermiş; birkaç katılımcı İslami endeksler, AOIFI standartları ve katılım endeksinde atıfta bulunarak bazı ayırıştırma uygulamalarının bulunduğu şeklinde yanıtlar vermiştir. Ancak katılımcıların geneli daha geniş kapsam ve muhtevada bir ayrım ihtiyacı duyulduğu noktasında görüş belirtmiştir. “Alkol, domuz eti, kan ve leş gibi malların ticaretini yapılmıyorsa, faizli borç verilmiyorsa helal bir ticari faaliyet yapılıyor denebilir mi?” şeklindeki soruya katılımcıların büyük bölümü soruda sayılan hususların yeterli olamayacağına, helal ticari faaliyetin şartlarının daha kapsamlı olduğuna dair görüş belirtmiştir.

Görüşler içerisinde uyuşturucu, tütün, bahis, çalışan haklarının düzgün verilmesi gibi hususların da bu kapsamda değerlendirilmesi gerektiği gibi hususlar yer almaktadır. Katılımcılara yöneltilen “hangi sektörlerde helal standartları uygulanması önceliklidir” şeklinde soru yöneltilmiş; gıda, turizm, finans, ilaç sektörü ağırlıkta zikredilen sektörlerden olmuştur. Bununla birlikte helal standartlarının sektör ayrımı olmaksızın tüm sektörleri kapsamaması gerektiği görüşü de özellikle katılımcıların bir kısmı tarafından ifade edilmiştir. Derinlemesine mülakat sorularının bir bölümü katılımcının uzmanlık alanına ilişkin bilgisinden daha fazla istifade edilebilmesi adına farklılaştırılmıştır. Çalışmanın odak noktasını teşkil eden muhasebe alanı ile ilgili sorulmuş “belirlenmiş helal standartları çerçevesinde bilanço ve gelir tablosunda ayırıştırma yapabilmek için muhasebe kayıt sistemi ve mevzuatları açısından yapılması gereken değişiklikler” sorusuna, mevcut hesap planını değiştirmeksizin alt hesaplardan istifa edilerek ayırıştırma yapılabileceği yanıtı verildiği gibi, bu ayırıştırmanın muhasebe ERP (Enterprise Resource Planning) sistemi kullanılarak ön muhasebe aşamasında çözümlenebileceğine dair de görüş verilmiştir. Devamında “muhasebe kayıtlarında helal olmayan işlemlerin ayırıştırılması ile ilgili nasıl bir yöntemin kullanılabileceğine” ilişkin çoktan seçmeli bir soru sorulmuş, yanıtlardan “A” seçeneğinde yer alan muhasebe alt hesaplarını (150.1 gibi) kullanılarak ayırıştırma yapılabileceği noktasında görüş birliği oluşmuştur. Tez konusunun hukuki boyutları hakkında ticaret hukuku konusunda uzman avukat ile görüşme yapılmış, kendisi bu tip düzenlemelerin özellikle yasal dayanakla desteklenmesinin önemli olduğunu belirtmiştir. Helal akreditasyonu ile ilgili çalışan kamu kurumunun başındaki yönetici ile yapılan mülakatta; finansal alanda da helal standartlarına ihtiyaç olduğu, bu alanda ortak bir yaklaşım ve yeknesaklıkla oluşturulacak standartların uygulamaya çok fayda sağlayacağı, mutlak surette kamu destekli olarak yapılması gerektiği belirtilmiştir. Derinlemesine mülakat çalışmasının sonucu olarak alanında uzman olan, konuya müdahil olabilecek kurum ve kuruluşlarda çalışan, genel olarak yönetici seviyesinde olan kişilerle yapılan görüşmeler neticesinde temel finansal tablolarda helal standartları belirlemek, bu standartlara göre ayırıştırma ve denetim yapma konusunun bir ihtiyaç olduğu noktasında genel bir mutabakat olduğu söylenebilir. Şirketlerin bu tarz bir denetime tabi tutulmasının gönüllülük esasına göre olması, helallik denetiminin çerçevesinin yasal düzenlemelerle güvence altına

alınması, bu standartların sade ve anlaşılır şekilde kamuoyuna tanıtılması hususları da katılımcıların vurguladığı önemli hususlar arasında yer almaktadır

KAYNAKÇA/REFERENCES

- Ahzab. (33;36). Kur'an-ı Kerim. (3.0). Diyanet İşleri Başkanlığı. 11 26, 2019 tarihinde alındı
- Demirci, K. (2021, 5 7). *TDV İslam Ansiklopedisi*. TDV İslam Ansiklopedisi web sitesi: www.islamansiklopedisi.org.tr/helal#1 adresinden alınmıştır
- Demirci, K. (2021, 5 31). *TDV İslam Ansiklopedisi*. TDV İslam Ansiklopedisi web sitesi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/helal> adresinden alınmıştır
- Dima, S., David, D., & Paiusan, L. (2010). Specific Features of Islamic Accounting and Cultural Paradigm. *Munich Personal RePEc Archive*.
- Dönmez, İ. K. (2020, 01 22). *Mübah.Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. TDV İslam Araştırmaları Merkezi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/mubah> adresinden alınmıştır
- Ersoy, M., Çatıkkaş, Ö., & Yatbaz, A. (2018, Mart). İslami Muhasebenin Geleneksel Muhasebe ile Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi. *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*.
- Kartal, M. T. (2019). Türkiye'de Faizsiz Finans Kuruluşları Açısından Bir Dönüm Noktası: Faizsiz Finans Muhasebe Standartları (FFMS) Üzerine Bir İnceleme . *Journal of International Banking Economy and Management Studies*.
- Khatib, A. S., & Nizami, F. A. (2015). Accounting Standards for Islamic Financial Institutions in United Kingdom and Indonesia. *15. Congresso USP*. Sao Paulo: Congresso USP.
- Mohammed, N.F. & Fahmi, F.M. & Ahmed, A.F. (2015), The Influence of AAOIFI Accounting Standards in Reporting Islamic Financial Institutions in Malaysia, *Procedia Economics and Finance*, Volume 31, 418-424
- Onaleye, I. (2018), Accounting Standards For Islamic Commercial Transactions, Centre for Islamic Economics and Finance Superior University, Lahore, Pakistan
- Osman Okka, H. K. (2021). Muhasebe. H. K. Osman Okka içinde, *İslami Finansal Yönetim Sistem ve Uygulama* (s. 45). Ankara: Nobel Akademi Yayınları.

- Özdemir, O., Demirdöğen, Y., & Oushar, Y. (2019). Faizsiz Finans Muhasebe Standartlarının Mali Tabloların Sunuluşuna Etkileri Üzerine Bir Araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi* , 1151.
- Sarea, A. M., & Hanefah, H. M. (2013). The Need of Accounting Standards for Islamic Financial Institutions . *International Management Review* , 50-59.
- Siswantoro, D. & Ibrahim, S.H.M. (2013). Should Islamic Accounting Standard Follow to International Financial Reporting Standards (IFRS)? A Lesson From Malaysia, *Media Riset Akuntansi, Auditing & Informasi*, Vol.13, No.1
- Toparlak, H. G. (2018). Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Ölçümü ve Avrupa Birliği Ülkeleri İle Karşılaştırılması. Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 217-219.
- Trokic, A. (2015). Islamic Accounting; History, Development and Prospects. *European Journal of Islamic Finance*.
- Yardımcıoğlu, M. (2016). Muhasebede İslam Ahlakı. *Journal Of Social and Humanities Sciences Research*.
- Yerinde, A. (2021, 6 4). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. TDV İslam Ansiklopedisi web sitesi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/tayyib> adresinden alınmıştır.

EXTENDED ABSTRACT

The subject of this study is to investigate the need for an audit and separation of companies' basic financial data (balance sheet and income statement) regarding halal. What is meant by financial data is the balance sheet and income statement, which are the basic financial statements. Those who want to invest in companies, work in companies, give loans to companies or do joint business; the ultimate goal has been determined to provide a proper evaluation opportunity to individuals, institutions and organizations that aim not to go beyond the principles of Islamic economics while doing these works. Our study is derived from the PhD thesis titled "A Research On Suitability Of Financial Statements To Rating And Auditing For Compliance To Halal Standards And Some Proposals". In the study, is there a need for an audit and separation regarding halalness in financial statement? If necessary, what method should be use? What is its technical feasibility? What effects might the research have on different fields? Answer to questions such as these have been sought. In the literature review; It can be seen that halal relations in commercial activities are mainly carried out by AAOIFI. It focuses on the comparison of AAOIFI standards and IFRS and the applications of AAOIFI standards. Apart from AAOIFI Standards, studies on halal standards in financial statements are quite limited. AAOIFI develops standards exclusively for Islamic financial institutions. Therefore, it is considered that there is a literature gap regarding halal standards for companies other than financial institutions. In the study, in-depth interview qualitative research method was used in the context of need analysis. Within the scope of the research, experts in relevant fields were selected as the target audience and in-depth interviews were conducted with a total of 17 people. A wide range of participants were reached including academicians, participation bank managers, financial advisors, lawyers, business association managers and expert working in related public institutions and organisations. Although some of the in-depth interviews were conducted face-to-face, due to the coronavirus epidemic during the relevant period, they were conducted mutually with some participants via internet-based platforms, and with a few of them in writing. Since the subject is accounting-based, more detailed and longer interviews were held with people working in the field of financial consultancy. The

interlocutors were asked pre-prepared questions ranging from 9-14, 3-4 of which were differentiated according to their areas of expertise, and side questions were asked depending on the course of the interview. In this respect, it can be said that the semi-structured interview technique was applied.

The majority of the interviewees responded to the question regarding “the necessity of distinguishing between halal and haram in commercial activities” by saying that such a distinction is necessary. It can be said that there is a general agreement that the awareness is similarly low on the question of “whether there is sufficient awareness about halal business and products”. In the question about the fact that no sector other than the “food” sector comes to mind when halal certification is mentioned, most of participants think of the food sector, as stated in the question, and some of them say that the priority order of the finance, banking, takaful, tourism and service sectors varies depending on the sector in which they operate, but the food sector also varies. He stated that it was one of the sectors that came to their mind apart from other industries. To the question about “whether there is currently a distinction that makes it possible to identify companies operating within the halal framework”, most of the participants answered that “there is no such discrimination practice”; A few participants responded that there were some unbundling practices, referring to Islamic indices, AAOIFI standarts and the participation index. However, most of the participants expressed their opinion that a distinction in broader scope and content was needed. “If goods such as alcohol, pork, blood and carcass are not traded and interes-bearing loans are not given, can it be said that a halal commercial activity is carried out?” Most of the participants stated that the issues listed in the question were not sufficient and that the conditions of halal commercial activity were more comprehensive. Opinions include issues such as drugs, tobacco, betting and proper granting of employee rights, etc., which should also be evaluated within this scope.

A question was asked to the interviewees; “in which sectors is the implementation of halal standarts a priority?” Food, tourism, finance and pharmaceutical sectors were among the most mentioned sectors. However, the opinion that halal standarts should cover all sectors, regardless of sector, was also expressed by some of the participants.

Some of the in-depth interview questions have been differentiated in order to benefit more from the participant's knowledge of their field of expertise. The question "what changes need to be made in terms of the accounting record system and legislation in order to be able to separate the balance sheet and income statement within the framework of the determined halal standards", which is asked about the accounting field that is the focus of the study, was answered as follows: It is possible to make the separation by using the sub-accounts without changing the existing chart of accounts, and that this separation is not possible. An opinion was also given that it could be resolved at the pre-accounting stage by using the accounting ERP (Enterprise Resource Planning) system. Subsequently, a multiple choice question was asked regarding "what method can be used to separate non-halal transactions in accounting records", and from the answers, a consensus was reached that separation could be made using the accounting sub-accounts (such as 150.1) in option "A". In the study, an interview was held with a lawyer specialized in commercial law, and he stated that it is important for such regulations to be supported by a legal basis. In the interview with the manager of the public institution working on halal accreditation; It has been stated that there is a need for halal standards in the financial field, that the standards to be established with a common approach and uniformity in this field will be very beneficial to the application, and that it must be done with public support.

As a result of the in-depth interview study, it can be said that there is a general consensus that there is a need to determine halal standards in basic financial statements, to separate and audit according to these standards as a result of interviews with people who are experts in their fields, working in institutions and organizations that may be involved in the subject, and generally at manager level. Among the important issues emphasized by the participants are the fact that companies are subject to such an audit on a voluntary basis, the framework of the halal audit is secured by legal regulations, and these standards are introduced to the public in a simple and understandable manner.

The answers to the interview questions can be summarized under the following headings;

- It is necessary to prepare halal and haram items in commercial activities.
- Awareness of halal businesses and products is insufficient
- When halal certificate is mentioned, limited sectors (food, tourism, finance) come to mind.
- There are no concrete criteria and institutions to differentiate halal in commercial activities.
- There is a need for institutions that will make distinctions regarding halal in financial statements and commercial activities in general.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Araştırmacıların her birinin mevcut araştırmaya katkı oranı aşağıda belirtildiği gibidir.

Yazar 1'in araştırmaya katkı oranı %50, yazar 2'nin araştırmaya katkı oranı %50'dir.

Yazar 1: Araştırmanın tasarımı, modelin oluşturulması, literatür taraması, yazım.

Yazar 2: Alan araştırması, verilerin analizi, yazım.

ÇATIŞMA BEYANI

Araştırmada herhangi bir kişi ya da kurum ile finansal ya da kişisel yönden herhangi bir bağlantı bulunmamaktadır. Araştırmada çıkar çatışması bulunmamaktadır.

ARAŞTIRMANIN ETİK İZİNİ

Yapılan bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması gerektiği belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler" başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

HAKEM DEĞERLENDİRMESİ

Dış Bağımsız